

Љиљана Гавриловић*Етнографски институт САНУ, Београд,
ljiljana.gavrilovic@ei.sanu.ac.rs***Потрага за особеношћу:
изазови и дилеме унутар концепта очувања и
репрезентовања нематеријалног културног наслеђа***

Апстракт: У тексту се расправља о антропологији као заштити нематеријалног наслеђа, знатно старијој од бирократског концепта дефинисаног UNESCO-вом Конвенцијом из 2003. године, као и различитим врстама дилема које прате спровођење Конвенције у пракси. Говори се о социјалним праксама које је немогуће штитити због сукоба са концептом заштите људских права, или са савременим позитивним законодавствима, о егзотизацијама пракси које су још увек заиста живе, али се представљају као да то више нису, о односима глобалног и локалног – са циљем да се покажу различите врсте амбиваленција унутар самог концепта, којих они који спроводе Конвенцију, најчешће нису свесни.

Кључне речи: нематеријално културно наслеђе, антропологија, локалне традиције, људска права

Једна страна врата није увек на истом месту, нити чак у истом времену, као оно што се налази са друге стране.

Tad Williams, *Shadowplay*

**Антропологија као заштита
нематеријалног културног наслеђа**

Концепт заштите нематеријалног културног наслеђа, иако наизглед потпуно нов,¹ често чак помодан у сферама (не само) културних полити-

* Рад је резултат истраживања на пројектима бр. 147021: *Антрополошка испитивања комуникације у савременој Србији* (2005-2010) и бр. 177026: *Културно наслеђе и идентитет* (2011-2014) који у целини финансира МНТР РС.

¹ Конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа донета је на 32. заседању Генералне конференције UNESCO-а, одржаној у Паризу, 29. септембра – 17. октобра 2003. године, иако је сам концепт неколико деценија старији.

ка, у науци заправо постоји још од настанка етнографије/етнологије/антропологије као науке током 19. века, а може се назрети и у претечама дисциплине – путописима, мисионарским извештајима и другим текстовима које су писали путници, морепловци, филозофи, истраживачи различитих специјализација и разноврсни други аутори, од ренесансе до 19. века. Описи људи, њиховог начина живота, чудноватих (са становишта оних који описују) обичаја, крвавих ритуала, наизглед збрканих сродничких односа и конструкција кућа и насеља, необичних технологија и знања, страних космологија, календара и описа универзума, митологија и религија – све су то описи онога што се данас назива нематеријалним културним наслеђем различитих народа широм света. Једном забележени, сви ти сегменти културног наслеђа били су заштићени од заборављања, иако – наравно – не и од промене и/или нестанка, јер су и промена и нестанак (као и настајање) нормалан део "живота" сваког друштва и сваке културе. Од 19. века, тај процес прикупљања и описивања конституисан је у дисциплину која се убрзано развијала, покривајући до данас читаву земаљску куглу и све народе на њој: не више само "примитивне" Друге – на које се, ипак, и даље најчешће помишља када се говори о заштити наслеђа, пре свега нематеријалног – него и "не-примитивне" Нас.²

Ма како се та дисциплина називала (етнографија, етнологија, антропологија), она се од свог настанка до данас бавила *не артефактима* – иако су и они прибављани са разних страна света и излагани у музејима заснованим на различитим концепцијама, као

- специјализовани: етнографски/антрополошки музеји удаљених/егзотичних култура у западноевропским земљама, али и
- комплексни, државни/национални и/или локални музеји који приказују *Нас*-као-сељаке-као-народ у централноевропским и другим земљама који су музеје формирали у периоду романтизма.

Она се бавила знањима, умећима, технологијама, начинима виђења и организације друштва и света, који су се огледали *и* у прикупљеним ар-

² Истовремено се *Ми-некада* стављамо у исту равну у којој се налазе нама савремени, физички или, све чешће, само културно удаљени Други (излагањем *наших* некадашњих начина живота у музејима, обнављањем у ставрном животу давно већ напуштених обичаја или фолклорних облика) иза чега стоји имплицитна идеја о томе да смо *Ми-некада* били "примитивнији" но што смо данас, те је у основи овог концепта еволуционистичко схватање друштва и културе. Са друге стране стоји у јавној свести још увек чврсто укорењено есенцијалистичко уверење да *Ми*, у својој (претпостављено) примитивнијој фази, дефинишемо *Нас* какви-смо-данас, односно, да чување елемената прошлости потврђује наш идентитет, као вечну и непроменљиву ствар.

тефактима. Дакле, етнографија/етнологија/антропологија се, као дисциплина, бавила свим оним што би данашњи/актуелни концепт нематеријалног културног наслеђа требало да штити. И ту заправо није важно да ли су се антрополози бавили егзотичним и удаљеним Другима или сопственим окружењем (собом-као-Другима), далеком прошлошћу или садашњошћу – суштина сваке етнографије, као производа антрополошког рада, било је описивање и разумевање различитих појединачних и/или чак свих аспеката живота испитиваних, *нарочито* оних који се разликују од наших/испитивачевих, што по правилу значи од Европљана из средње класе. Због тога су егзотични предмети, као и егзотични обичаји (што су се више разликовали од "наших", то боље) били у центру интересовања, што се – у извесном смислу – није променило до данас: актуелни UNESCO-в концепт културе и заштите културног наслеђа инсистира на истицању, чак продуковању различитости, а не (евентуалних/могућих) сличности/веза између култура, које се сматрају потпуно раздвојеним и самосвојним ентитетима.³

Антрополози су, у међувремену, напустили концепт егзотичног као предмета истраживања.⁴ Дискурс се у потпуности променио, па су се, уместо разних облика егзотизама, у фокусу интересовања антропологије нашле сасвим свакодневне, наизглед обичне ситуације, иако проучавање односа Нас и Других није напуштено: идеја је да антропологија, објашњавањем различитих врста свакодневних, а нама необичних понашања Других који живе поред нас, треба да успостави узајамно разумевање, што је предуслов живота у савременом свету. Како Герц каже:

"Да би се живело у колажу најпре мора да се буде способан за разврставање његових елемената, одређивање шта они представљају (што обично подразумева да се утврди одакле долазе и колико су вредели на том месту) и како се они фактички односе једни наспрам других, истовремено не замагљујући сопствени осећај сопственог места и сопственог идентитета унутар колажа. Мање фигуративно, то би значило да 'разумевање', у смислу схватања, перцепције и увида, треба разликовати од 'разумевања' које подразумева слагање у мишљењима, заједничку осећајност или једнообразност у приврженостима (...) Морамо да научимо да схватимо оно што не можемо да пригрлимо" (Герц 2007, 106-107).

Очување нематеријалног наслеђа, по својој идеји, требало би да делује управо у овом правцу, иако у примени – бар за сада – изгледа да се схвата потпуно супротно.

³ Види критику овог приступа у нпр: Erikson (2001), Gelner (2001).

⁴ Савремена друштвена теорија сматра да "егзотично" подразумева дисторзију "другог" и његову деградацију на предмет пројекције. Шире види у нпр. Brinker-Gabler (1995, 3 и даље).

Заштита као идеологија: пракса

Заштита нематеријалног културног наслеђа, постављена као ултимативна обавеза држава потписница Конвенције, у пракси се претвара у заштиту права заједница (локалних, али у тумачењима савременог поново етницизираног и у великој мери есенцијализованог света, много чешће етничких и/или религиозних), а процена *шта, како* и *када* штитити препушта се националним државама. Оне би требало да штите како нематеријално наслеђе већинског становништва/групе тако и наслеђе мањинских група, у складу са позитивним законодавством које регулише мањинска права. Иако слово Конвенције каже да се нематеријално наслеђе дефинише/штити као знање/вештина очувана и функционална у локалној заједници (и нигде се не дефинише на основу етничког принципа), оно се и даље схвата *увек* и *само* као групно право, пројектовано из конкретне локалне заједнице на шири простор (у случају Балкана и централне и источне Европе схваћен готово искључиво етнички), чиме се уобичајени концепт из традиционалне музеологије, али и етнологије/антропологије, преноси и на новедефинисану заштиту нематеријалног наслеђа.⁵ Наравно да има сјајних позитивних примера превазилажења државних граница, какви су нпр. пројекат *Заштита нематеријалног културног наслеђа Ајмара заједница у Боливији, Чилеу и Перуу*,⁶ *Медитеранска дијета*,⁷ или Соколарење – живо људско наслеђе,⁸ али за сада има само 14 мултинаци-

⁵ Ако га тако не третирају стручњаци (а и код њих постоји амбивалентан однос), то је потпуно евидентно у пољу јавног говора: нпр. поводом чињенице да је Хрватска пријавила *ојкање* за UNESCO-ву листу угроженог нематеријалног наслеђа коме је потребна хитна заштита (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&USL=00320>), у штампи се појавио низ коментара у којима се каже како је ојкање заправо "наше" (= српско) (види нпр. *Blic*: Dakić 2010, *Večernje Novosti*: Matović 2010, 2010a, 2010b, итд.), иако је то врста певања карактеристична за читав западни Балкан. У том, општем, објашњавању широком аудиторијуму како су Хрвати заштитили нешто што је "наше" и (не експлицитно, али довољно јасно) лажно га пред UNESCO-м представили као "своје", потпуно се изгубила коректна изјава Душице Живковић, помоћнице министра културе за заштиту културног наслеђа, да ће и Србија заштитити ојкање, или да ће се направити заједнички предлог више држава за његову заштиту у оквирима региона (Matović 2010b). Анализа коментара читалаца, који по правилу верују да се треба жалити UNESCO-у, јер ојкање доживљавају као само и једино "наше", захтева посебну анализу.

⁶ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&Art18=00299>

⁷ Шпанија, Грчка, Италија, Мароко: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00394>

⁸ United Arab Emirates, Belgium, Czech Republic, France, Republic of Korea, Mongolia, Morocco, Qatar, Saudi Arabia, Spain, Syrian Arab Republic, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00442>

онално, наспрам 218 национално категорисаних елемената на листи (при чему се под националним подразумевају елементи прописани/штићени/категорисани државно, иако се многи од њих могу, под истим или сличним именом, наћи и у другим државама⁹).

У случају штићења различитих балканских традиција, које сада – по природи ствари и слову Конвенције – штите бројне државе формиране по етничком принципу, проблем спровођења Конвенције постаје веома изражен. Идеализације народа из 19. века, на којима је почивала (у великој мери и данас почива) музеологија у централно и југоисточно европским земљама, која своје порекло вуче из концепата немачког просветитељства и каснијег романтизма – у којима је народ дефинисан границама језика и културе, а у југоисточној Европи и религије – отварају дилеме ко шта бира да штити, односно: да ли се штити (само) наслеђе већинских народа, или се оно третира равноправно, као наслеђе свих који деле исту територију. На примеру Косова и/или Санџака, видимо да Албанци и Срби, односно Бошњаци и Срби не доживљавају наслеђе оних других, пре свега материјално, али и укупно нематеријално које је са њим повезано, као своје, него као туђе, иако је и материјално и нематеријално наслеђе део искуства обеју или чак више заједница (Црногорци у оба случаја, Албанци у Санџаку) и утиче на обликовање њихових свакодневних живота, без обзира на то да ли подстиче подизање бране према другима или на повећање пропустљивости, што се током времена и мења, како нас учи искуство од II светског рата до данас.

Неподобни примери

Поред ове врсте проблема, постоје и други: велики део нематеријалних традиција свих народа на свету није у складу са међународним позитивним законодавством, које штити права свих: жена, деце, особа са посебним потребама, итд, или, са позитивним законодавством свих држава које своје правне системе изводе из римског права и хришћанског погледа на свет. Најбољи пример тог проблема је немогућност очувања предмодерних друштвених стратификација, пре свега родних и генерацијских односа унутар разноврсних локалних – чврсто хијерархизованих – социјалних организација, или забрана различитих врста понашања (и санкционисања њихових кршења) која проистичу из другачијег погледа на свет.

Крвна освета је на великом делу балканског простора све до краја 20. века (Санџак, Косово, Црна Гора, северна Албанија), а вероватно је у не-

⁹ Нпр. случај већ поменутог ојкања, али и нпр. израда лицидерских колача, коју је такође на листу ставила Хрватска, иако је иста традиција веома жива и у Србији.

ким областима и данас,¹⁰ веома жива и функционална пракса и она *јесте* део нематеријалног културног наслеђа Срба, Црногораца и Албанаца који су делили тај простор. Она се одржавала јер је, током векова лабавог функционисања државе (у оквиру Отоманског царства – све до почетка 20. века), потпуно јасно регулисала односе унутар локалних заједница и била је одраз "традиционалне" локалне социјалне – првенствено сродничке – структуре, чији су остаци у то време били још увек потпуно јасно видљиви (Ђурић 1975; Ђуричић 1979; Kaser 2002). Јасно је да је такав део традиције, скупа са односима које она подразумева, немогуће штитити, јер она с једне стране у потпуности негира државну организацију, и све државе у којима се слична пракса одржала до савременог периода улажу велике напоре да је сведу на најмању могућу меру и, дугорочно гледано, укину, а с друге стране је у потпуности супротна свим модерним законодавствима, посебно заштити људских права. Ипак, вредности и начини мишљења који постоје у основи ове праксе неопходно је запамтити да би се очувао идентитет, односно сазнање "какви смо били" и да би било могуће савременим наследницима објаснити зашто не могу да буду такви и данас, односно да је данашњи начин експресије истих вредности другачији. У том смислу је документовање крвне освете значајно за разумевање и решавање проблема унутар актуелних односа између појединаца и група – пре свега етничких/верских, све до коришћења тих сазнања у реалној политици. Памћење крвне освете као нематеријалног културног наслеђа могуће је пре свега бележењем личних историја и породичних легенди: 90% прича о насељавању Србије почива на причи како је неки предак убио Турчина и у страху од одмазде се, са целом породицом, преселио из матице (Црна Гора, Косово, северна Албанија). Тако је легендарна насилна смрт која производи освету (крвну и/или неку другу) током 19. века постајала одредница националног идентитета: убиство Турчина-као-завојевача је исказ који – онога ко прича причу, као и читаву његову ужу агнатску заједницу (породица, род, племе) – измешта из крвно-сродничке организације и смешта у оквире нације, показујући "квалитет" националног идентитета који се током читавог 19., а и у добром делу 20. века базирао на опозицији *ми* : *странци*, што је, у 19. веку, на Балкану по правили значило *ми* (Срби): *они* (Турци). Дакле, јасно је да крвна освета не може да се штити као нематеријално културно наслеђе, али је, управо због тога, важно заштитити легенде које се на њу односе.

¹⁰ Огромну медијску пажњу изазвао је, релативно скоро, случај Жарка Лаушевића, који због убиства из 1993. године, и поред одслужене затворске казне (која је, додуше, у међувремену, преиначена на дужу) и даље у животnoj опасности, јер вишеструки покушаји умира крви нису успешно окончани.

Исто важи нпр. и за најраспрострањенији обред прелаза (и његову ритуализацију) који на овај или онај начин постоји у свим друштвима широм света: склапање брака, односно свадбени ритуал који га прати. Он, на балканском простору, има као значајан сегмент или плаћање откупнине за младу или давање мираза уз њу, што у оба случаја одсликава социјалну структуру, вредности које постоје унутар заједнице и укупан поглед на свет. У првом случају ("куповина жене") вреднује се (не само економски, али и он) допринос члана породице који се губи због одласка у другу агнатско-сродничку групу, па се за младу плаћа цена, слично како би се платила и одштета у случају умира крви. У другом случају се девојка сматра непроизводним/издржаваним чланом заједнице, те се уз њу дају вредности које ће учествовати у њеном издржавању у новој породици. Оба ова примера су у потпуно јасној супротности са UN Конвенцијом о заштити људских права, као и са позитивним законодавством Србије, јер први жену схвата као "власништво" породице, а други је ставља у неравноправан положај у односу на мушкарце, те се ни један *не може* штитити као нематеријално наслеђе, иако су веома живи у пракси.¹¹

Гледано шире од Балкана и његових традиција, јасно је да је немогуће, нити ико има идеју да треба штитити праксу, на пример, каменовања на смрт (пре свега жена, али и мушкараца) због пред- или ванбрачног сексуалног односа (Саудијска Арабија, Пакистан, Иран¹²), јавно бичевање жене због тога што испод традиционалне одеће носи панталоне (Судан¹³), одсецање екстремитета као казне за крађу, или клиторектомије као иницијације женске деце,¹⁴ иако су сва та понашања потпуно у складу не само са нематеријалним културним наслеђем народа/држава у којима се то и данас дешава, него најчешће и са њиховим актуелним позитивним законодавством заснованом на шеријатском праву.

Али, ако је очигледно да се делови нематеријалног културног наслеђа народа широм света не могу штитити, јер су у супротности са другим

¹¹ То важи и за нпр. наследно обичајно право (cf. Ђорђевић Црнобрња 2008), као и за низ других сегмената нематеријалног културног наслеђа који проистичу из предмодерних облика социјалне организације.

¹² Последња пресуда те врсте у Ирану, која је постала позната широм света и изазвала протесте у земљама Запада, донета је јула 2010. године: <http://www.srbijanet.rs/vesti/vesti-iz-sveta/58445-britanija-i-sad-traze-od-irana-da-odustane-od-kamenovanja-zena.html>.

¹³ <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/223602/Sudan-Zena-bicevana-u-javnosti-zbog-nosenja-pantalona>

¹⁴ По подацима UNICEF-а, око 130 милиона девојака и жена у свету живи са последицама клиторектомије, и то не само у Африци и на Блиском Истоку, где је та пракса уобичајена, него и у западним земљама, где се одржава у имигрантским заједницама. Детаљније у: Lewnes (2005).

правима која би међународна заједница требало да гарантује појединцима широм света (пре свега основних људских права), онда је јасно да ти избори *увек* морају бити арбитарни, и да се одлуке о томе шта се може штитити, а шта не, морају доносити у зависности од тога у којој су мери концепти права на културу и универзалних људских права супротстављени у сваком конкретном случају. Наравно, културна условљеност концепта људских права је посебан, додатни проблем, који читавој причи даје познати, евроцентрични тон.¹⁵

Егзотизација стварности

Иако је тежња Конвенције да се као нематеријално културно наслеђе штити *жива пракса*, дакле она која у локалним заједницама функционише *данас*, видимо да се и UNESCO-вој листи, као и на националним листама нематеријалног културног наслеђа, налазе многи елементи који су "живи" врло проблематично, или бар не онако како су на листама представљени.

Наиме, док су различите традиционалне технологије,¹⁶ као и нематеријално наслеђе које је везано за животне стилове¹⁷ представљене управо онако како се данас примењују у пракси, без икаквог маскирања у замишљене идеализоване прошлости, фолклорни елементи се често представљају запаковани у облик који се може видети само на фестивалима, или туристички-усмереним приредбама, а не у стварном, свакодневном

¹⁵ О различитим аспектима односа културе и права види текстове у зборнику *Culture and Rights* (Cowan, Dembour and Wilson 2001).

¹⁶ Наводим само примере који су увршћени у UNESCO-ву листу: *израда лицидерских колача*, Хрватска; *читкарство*, Хрватска, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00245>; *израда дечјих дрвених играчака*, Хрватска, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00233>; *традиционална градња бродова*, Кина, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&USL=00321>; *Yuki-tsumugi израда свиле*, Јапан, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00406>; *традиционална производња тепиха*, Иран, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00383> и <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00382>; *Даеокјанг*, традиционална дрвена архитектура, Јужна Кореја, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00461>; итд..

¹⁷ *Медитеранска дијета*, Шпанија, Грчка, Италија, Мароко; *нематеријално културно наслеђе Ајмара заједнице у Боливији, Чилеу и Перуу*; *Вауши обичајно-правни систем*, Колумбија, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00435>; *гастрономија у Француској*, Француска, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00437>; итд.

животу.¹⁸ Извођачи традиционалне музике и/или плеса обучени су по правилу у "традиционалну одећу"/"народне ношње", дакле оно што у својим свакодневним животима никако не носе и упадљиво се разликују како од публике која их гледа (не учествујући никако), тако и од самих себе ван сцене. То, наравно, не значи увек да је сам елемент нематеријалног културног наслеђа очуван само у фестивалским или другим сличним вештачким условима (културно-уметничка друштва нпр.), али значи да се *представља* другачије него што функционише у свакодневици заједнице у којој се чува, што је заправо само један од видова аутоегзотизације/претварања себе у Другог, што говори о чињеници да те традиције ни сами чланови заједнице не доживљавају као интегрални део своје садашње културе, него пре као слику себе из прошлости (слично музејима са идеализованим етнографским изложбама), коју треба показати и себи и другима, као своје идеализовано лепо лице.

Од овог правила постоје, ипак, позитивни изузеци,¹⁹ где се јасно види да традиција која се штити *јесте* жива у свакодневном животу, што би требало да буде суштина и Конвенције и њене примене у пракси.

Локално vs. глобално

Заштита нематеријалног наслеђа помогла је очување животних услова неких од заједница широм света. Тако је у Боливији, на пример, концепт заштите нематеријалног културног наслеђа успешно примењен у савременим политичким процесима/борбама: у ономе што је касније добило име "рат поводом воде", боливијски сељаци су, инсистирањем на заштити/очувању традиционалног концепта расподеле/коришћења воде у сео-

¹⁸ *Ојкање*, Хрватска (овде, као и у наредном примеру, постоји једна, стидљива слика, која говори о савремености, али је најупечатљивија фотографија жена обучених у "народне ношње" и смештених у музејски простор, што само говори о контексту у који се ова, иначе веома жива традиција, смешта); *Бистричке бабе – архаична полифонија, игре и ритуали из Шоплука*, Бугарска, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00095>; *Sutartinės, литванска вишеделна песма*, Литванија, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00433>; *Al-Bar'ah, музика и игра Оман Дофари долине*, Оман, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00372>; *Сељачка игра кинеске корејске етничке групе*, Кина, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00213>; итд.

¹⁹ *Фламенко*, Шпанија, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00363>; *Маримба музика и традиционалне песме колумбијског јужнопацифичког региона*, Колумбија, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00436>; итд.

ским срединама, успели да спрече државну идеју продаје права на воду мултинационалним компанијама (*After the Water Wars...* 2005), и да тако заштите сопствене процесе производње и свој начин живота.

Но, како UNESCO-в концепт заштите нематеријалног културног наслеђа директно проистиче из концепта мултикултуралности схваћене као права заједница (пре свега националних-као-етничких и религијских-као-националних) да у процесима глобализације очувају своје посебности (права на културу), он – бар у најширој јавности – може да произведе неочекиване и, заправо, нежељене последице.

О томе говори наизглед потпуно тривијалан пример са последње зимске Олимпијаде (Ванкувер 2010), на којој се руски плесни клизачки пар појавио са обрадом аборицинског традиционалног плеса, у складу са одлуком Међународне клизачке организације да плесачи слободне плесове треба да обликују на основу фолк тема. Руски клизачи су одлучили да за свој наступ искористе аборицинске плесове, јер су сматрали да су руски и ромски традиционални плесови (који би могли "припадати" "њиховој" култури) већ превише експлоатисани. Но, њихов наступ је изазвао буру протеста из аустралијских аборицинских заједница, што је произвело огромну медијску пажњу. Гнев аборицинских заједница изазвали су пре свега заиста непримерени костими, али су се примедбе односиле на *неовлашћено* (без дозволе) коришћење њихове традиције, на њену интерпретацију која није у складу са аборицинским виђењем начина на који се она може користити. Представници Аборицина оценили су овај плес као "увредљив", коментаришући:

"Ми то видимо као крађу аборицинске културе, и то је још један пример експлоатације аборицинских народа Аустралије" (Herh 2010),

односно:

"То је апсолутно украдено без наше дозволе и без консултација са релевантним играчким групама аустралијских Аборицина" (news.com.au 2010).

Овај случај може бити повод за озбиљну дискусију, јер отвара питање права на интерпретације нематеријалног културног наслеђа ван заједница унутар којих је настало/очувано, односно ван његовог примарног контекста, или неког новог – који има право да конструише само *та заједница*, чије је *то*, конкретно нематеријално културно наслеђе. Ако се право на чување нематеријалних аспеката самосвојних култура буде тумачило у овом правцу – као "поседовање", са ексклузивним правом коришћења и тумачења, постаће немогуће писање романа као што је нпр. *Otherland* Теда Вилијамса,²⁰ који

²⁰ Tad Williams, *Otherland* (1996-2001). У предговору аутор каже: "Моја намера је првенствено да испричам причу, али, ако она наведе неке читаоце да науче

најширој публици настоји да приближи легенде и веровања Бушмана и аустралијских Аборидина спаковане у сајбер-панк наратив, снимање филмова као што је *Последњи талас* Питера Вира,²¹ који то исто ради са искључиво аборидинском традицијом, као и комплетан *World music* пројекат, упркос његовом успеху током двадесет година постојања (Чоловић 2006).

Инсистирањем на оваквом принципу било какво ван-групно коришћење елемената нематеријалног наслеђа може бити оспорено, или чак постати предмет судског спора, а упознавање других култура, да би се оне разумеле, у потпуности спречено осим у паковањима које саме групе желе да обликују у процесу свог самопредстављања Другима, чиме се укида свака идеја културног контакта која би требало да буде основ UNESCO-ве идеје очувања културног диверзитета, па тако и Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа.

* * *

Како је култура целовит систем, јасно је да није могуће очувати један њен део као живо, функционално наслеђе, док су се сви остали елементи система променили; односно – могуће их је очувати *само* уз потпуну промену културног контекста и уз проналазак неке нове функције, најчешће пребацивањем у контекст туристичке понуде или неке друге врсте културне производње/потрошње. Тиме се културно наслеђе ставља у функцију економског просперитета заједнице и несумњиво може да допринесе ојачавању њеног идентитета. Но, иако формално у потпуности очувани, такви елементи нематеријалног културног наслеђа више нису оно што су били некада, пре свега за саму заједницу. Они постају у потпуности испражњени од значења које им је придавала култура у којој су настали, што им мења и место у структури културе у којој их чувамо. Иако то не мора да значи укидање свега онога што културу чини живом, *чување*, упркос интенцији Конвенције, може значајно да успори промене које су нормалне и неизбежне, стварајући културне елементе које је некадашња етнологија/антропологија називала *сурвивалима* – прежицима из неког другог доба, који у садашњости немају никакву функцију,²² овога пута бирократски произведене.

више о Бушманима и о њиховом начину живота, који нико од нас не може да познаје, ја ћу бити веома срећан".

²¹ *The Last Wave* (1977).

²² У нормалном развоју културе и друштва то је немогуће – све што се не успе прилагодити новим условима и новом начину живота осуђено је на нестанак.

Са друге стране остају несачувана (што није проблематично), често и незабележена (што јесте) најразноврснија, пре свега индивидуална тумачења културних образаца, форми и прописаних/жељених понашања, као и различите форме локализације савремених глобалних културних образаца, што је један од најзанимљивијих и најшароликијих процеса који се одвијају пред нашим очима. Један од певача афричке "етно-"музике када каже: "волим афричку колибу, али да је климатизована" (Čolović 2006, 191-192), говори заправо о спајању и материјалног (колиба, еркондишн) и нематеријалног наслеђа које припада различитим културама и различитим временима – афричкој традиционалној естетици и удобности модерне западне цивилизације, односно о неопходности спајања традиције и савремености, које боји сваки локални простор. Глокализација је једини могући начин очувања традиције (материјалне или нематеријалне), у споју са начинима живота које носи савремено доба, а она се у досадашњој примени Конвенције никако не види.

Уосталом, и заштита нематеријалног наслеђа је део глобализоване културе, који се настоји имплементирати у што је могуће више земаља широм света,²³ те је заправо у потпуности амбивалентан – она је глобална стратегија очувања културног диверзитета. Настојањем да се Конвенција о заштити нематеријалног наслеђа спроведе у пракси, ми стојимо у вратима која са једне стране имају прошлост, идеју строго одвојених култура и групно (=етнички/религиозно-као-културно, есенцијалистички) дефинисаних идентитета, а са друге глобализовани свет, флукутирајуће вишеслојне и индивидуалне идентитете и бескрајно шаренило глокализованих културних форми. Инсистирањем на очувању само једне стране, можемо пропустити да упознамо и разумемо ону другу, ону у којој сви данас живимо.

Литература

- After the Water Wars: The Search for Common Ground*. 2005. International Development Research Centre
 news.com.au. 2010. Aborigines claim culture theft over Oksana Domnina and Maxim Shabalin's Olympic routine. *news.com.au*, January 22, <http://www.news.com.au/national/aborigines-claim-culture-theft-over-oksana-damnina-and-maxim-shabalins-olympic-ice-dance/story-e6frfkvr-1225822375720>
 Brinker-Gabler, Gisela. 1995. *Encountering the Other(s): Studies in Literature, History, and Culture*. Albany, NY: SUNY Press.
 Gelner, David. 2001. "From group rights to individual rights and back: Nepalese struggles over culture and equality". In *Culture and Rights: Anthropological Per-*

²³ Можда неке од њих и не желе да чувају своје наслеђе, јер имају потпуно другачији поглед на њега.

- spectives*, eds Jane Cowan, Marie-Bénédicte Dembour and Richard Wilson, 177–200. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerc, Kliford. 2007. Upotrebe različitosti. *Kultura - Časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, 118/119. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Dakić, Goran. 2010. Ojkača srpski brend. Po Unesku, ojkanje hrvatska baština. *Blic* 19. 11, <http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska/218534/Ojkaca-srpski-brend>
- Ђорђевић Црнобрња, Јадранка. 2008. *Наследно-својински односи у Врању и околини у другој половини двадесетог века*. Докторска теза одбрањена на Филозофском факултету у Београду, Одељењу за етнологију и антропологију.
- Ђуричић, Милутин. 1975. Arbanaška zakletva – Beja. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 46, 5-144. Zagreb: JAZU.
- Ђуричић, Милутин. 1979. *Чувари бесе*, Посебна издања ДХХ, Одељење друштвених наука 83. Београд: САНУ.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. "Between universalism and relativism: A critique of the UNESCO concepts of culture". In *Culture and Rights: Anthropological Perspectives*, eds. Jane Cowan, Marie-Bénédicte Dembour and Richard Wilson, 127–148. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karl, Kazer. 2002. *Porodica i srodstvo na Balkanu. Analiza jedne kulture koja nestaje*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju.
- Lewnes, Alexia (ed.). 2005. *Changing a Harmful Social Convention: Female Genital Mutilation/Cutting*. UNICEF.
- Matović, D. 2010. Svetsko i treskanje. *Večernje novosti*, 21. novembar, <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:308501-Svetsko-i-treskanje>
- Matović, D. 2010a. Ojkanje pre nas zaštitili Hrvati. *Večernje novosti*, 24. novembar, <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:308982-Ojkanje-pre-nas-zastitili-Hrvati>
- Matović, D. 2010b. Na listi za Unesko moravac i gusle. *Večernje novosti*, 25. novembar, <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:309099-Na-listi-za-Unesko-moravac-i-gusle>
- Hersh, Philip. 2010. Australian Aborigines find ice dance performance 'offensive'. *Chicago Tribune*, January 23, <http://www.chicagotribune.com/sports/la-spw-skate-dance23-2010jan23,0,31057.story>
- Cowan, Jane, Marie-Bénédicte Dembour and Richard Wilson (eds.). 2001. *Culture and Rights: Anthropological Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press
- Čolović, Ivan. 2006. *Etno*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Ljiljana Gavrilović

The Search for Distinctiveness: Challenges and Dilemmas
within the Concept of Intangible Cultural Heritage Preservation
and Representation

The paper discusses the role of anthropology in the protection of intangible heritage, which significantly pre-dates the bureaucratic concept defined by UNESCO's 2003 Convention, and takes a look at the various dilemmas arising

from the Convention's practical implementation. It looks at social practices that cannot be protected because they clash with the concept of human rights protection, or with contemporary positive legislation; at the exoticization of practices that are in reality still alive, but are represented as though they were not; at the relationship between the global and the local, with the aim of highlighting the various kinds of ambivalence within the concept itself, which the implementers of the Convention are usually unaware of.

Key words: intangible cultural heritage, anthropology, local traditions, human rights

Ljiljana Gavrilović

Recherche de la singularité: défis et dilemmes au sein du
concept de la conservation et de la représentation de l'héritage
culturel non-matériel

Dans le texte est discutée l'anthropologie en tant que moyen de protection de l'héritage non-matériel bien plus ancien que le concept bureaucratique défini par la Convention de l'UNESCO de 2003; puis sont discutés les différents dilemmes qui accompagnent la mise en pratique de la Convention. Il y est question de pratiques sociales qu'il est impossible de protéger en raison de leur conflit avec le concept de la protection des droits de l'homme, ou avec les législations positives contemporaines; il y est question également d'exotisation des pratiques toujours vivantes, mais présentées comme si elles ne l'étaient plus; il y est question enfin des rapports du global et du local – avec l'objectif de montrer différentes sortes des ambivalences au sein du concept lui-même, dont ceux-là même qui mettent en œuvre la Convention, ne sont le plus souvent pas conscients.

Mots clés: héritage culturel non-matériel, anthropologie, traditions locales, droits de l'homme

Primljeno: 10.01.2011.

Prihvaćeno: 06.02.2011.